

PROSTOR INTIME U NOVELAMA MIRJANE MATIĆ-HALLE

Helena Sablić Tomić

U trećoj knjizi¹ preglednoga i sustavnog bavljenja hrvatskim romanom od (pra)početaka u srednjem vijeku do 2000. godine Krešimir Nemeč piše kako se Mirjana Matić-Halle (1912-1986) u svom kratkom romanu² *Lipe* bavi »osjećajnošću moderne zrele žene«. Upravo takva sonična poetička karakterizacija ženskih likova omogućuje nam naglašavanje činjenice kako se Mirjana Matić-Halle već pričama iz prve zbirke (*Novele*, 1946) poetički odmaknula od razdobljem zadane socrealističke poetike. Takav tip autorskog prijenosa zbilje u tekst nije ju spisateljski zanimao. Njezinu pak autorsku pozornost privlače prikrivene sudbine žena koje ponekad žele nešto više od dopuštenoga, koje su prepune osobnih strepnji, intimnih rasapa, žudnji i strasnih misli. Zanimaju je One, ne prilagođene širem socijalnom prostoru, žene.

Iz poetike Mirjane Matić-Halle moguće je izdvojiti nekoliko ženskih likova koji samostalno odlučuju o svojoj egzistenciji, bez obzira na vladajuće norme društva koje su ih i dovele do autsajderske pozicije. Njihov izbor posljedica je potrebe za ovjerenošću, ne nužno od društvene zajednice nego od sebe same.

Žena-ljubavnica ovjeravatelj je modernističke strategije oblikovanja ženskoga lika koju ne zanima afirmacija u društvu nego pitanje vlastite sreće i udovoljenje vlastitim životnim principima. Preko arhetipa žene-ljubavnice iz spomenutih novela dolazi do *zgušnjavanja* pozicije i funkcije ženskoga lika u većini njezinih tekstova.

Individualni tip žene ukazuje na likove koji su nakon prepoznatoga tjelesnoga *drugoga* krenule i u realizaciju intimnog *drugog*, što ih etiketira kao pojedince čija izražena suptilnost ne odustaje od potrebe za punom spoznajom koja relativizira mogućnost prebivanja smisla jedino u socijalnom prostoru.

Pojednostavnjeno rečeno, individualne ženske likove Mirjana Matić-Halle promatra kao one koji samostalno odlučuju o svojoj egzistenciji, bez obzira na vladajuće društvene norme. Međutim, društvo na takve žene gleda kao na *socijalne autsajdere*, kako bi to rekao Hans Mayer³ predlažući dvije skupine autsajdera – one koje naziva *egzistencijalni autsajderi*, koji zbog svojih fizičkih, etičkih ili psiholoških predispozicija ne mogu biti ali ni postati većina, i one što su *intencionalni austajderi*, koji na osnovi intelektualne opredijeljenosti prekoračuju norme društva.

Matić-Halle piše o ženskim egzistencijalnim autsajderima, njezine su proze bez ideologijskog angažmana, sa snažnim odnosom prema problemima u obitelji, braku, prema sudbini žene, njezinoj tjelesnosti i osjećajnosti. Ona često kroz tekst narušava stroga pravila religijskog odgoja zajednice u kojoj te žene žive. Marija Matić-Halle svoju je književnu poetiku jasno označila modernističkim senzibilitetom.

U zbirci novela iz 1946. godine zanima je unutarnji svijet likova, premda se uočava i oslonjenost na tradiciju realističko-naturalističkoga pripovijedanja, koja je proširena psihološkim sadržajima.

II.

U većini priča glavni su likovi žene, ženske sudbine povod su u raspletanju tematskoga klupka kroz koji autorica prikazuje svakodnevlje bez obzira na to je li riječ o dalmatinskim, zagorskim ili bosanskim *locusima*. Spisateljski pogled Mirjana Matić-Halle gotovo uvijek se zaustavlja na rubnim, neprimjetnim problemima s kojima se žene susreću. Upravo stoga se okvir za naraciju u novelama veže uz problematiziranje različitih tjeskoba i žudnji, potisnutih osjećaja i akumulirane

strasti. Ove emocije brižljivim će prikriivanjem autorica obično zadržati u intimi svake od junakinja.

Prostori *ženskosti* u novelama oni su u kojima žena egzistira s obzirom na osobnu poziciju u diskursu, ali i u društvenoj praksi izvan njega. Oni su proizvod njezina doživljenog osjećaja za društvenu smještenost, ali i želju za »vidljivošću« žene sredinom prošloga stoljeća.

Obično je ženski narativni subjekt Mirjane Matić-Halle oblikovan u okvirima rodne politike gledanja koja je najčešće posljedica različitih slučajnosti (slučajnog putovanja, susreta, pogleda). Ženski likovi tek nakon različitih osobnih povreda, boli i narušene individualnosti dobivaju pravo na narativnu zaštitu osobnih očaja.

Moglo bi se nadalje reći da se Mirjana Matić-Halle u prozama bavi problemom žena koje su u socijalnom prostoru (bilo to javnom ili privatnom) postale ranjive uslijed različitih kompromitirajućih ispada u obitelji ili onih koje su doživjele s rodbinom, sustanarima, prijateljima, slučajnim poznanicima.

Dosjetljivu narativnu igru umetanja diskretnih opisa prirode Matić-Halle čini u onim situacijama u kojima nastoji udovoljiti konzervativnom tipu čitatelja koji se ne može već pri prvom čitanju suočiti s ozbiljnim značenjem ženske tragedije u širem društvenom prostoru čiji su glavni nadgledatelji muškarci. Njezini ženski likovi aktivno su uključeni u dinamiku razvoja jednoga dijela svoje sudbine, sprečavajući na taj način da njihovo tijelo postane isključivo objekt, a egzistencija marginalna. Žene su dakle u ovim novelama jaki subjekti koji sami odlučuju o svojoj sudbini, koji sami usmjeravaju poglede drugih.

Posebnu pozornost poetici Mirjane Matić Halle-posvetila je Dunja Detoni-Dujmić u tekstu »Slatko zlato lipa« objelodanjenom u knjizi *Ljepša polovica književnosti*⁴. Upravo se u njemu kritičarska analiza odmiče od one već uobičajene, vezane uz realistički objektivizam kao dominantu proza Mirjane Matić-Halle.

Detoni-Dujmić bavi se arhetipom ženstva koje se u prozama Mirjane Matić-Halle opisuje unutar dviju razina teksta. U jednom dijelu autorica prikazuje međusobne muško-ženske odnose, da bi vrlo brzo prešla na opisivanje subjektivnosti lika žene rastvarajući njezinu intimu kroz opise frustracija, emotivnih čežnji, erotskih fascinacija. Ove novele na nekim mjestima, zaključuje autorica »Slatkog zlata lipa«, djeluju kao ironičan i gorak komentar ženskoga iskustva.

III.

U ženskoj sudbini, kao što je sudbina Jake u istoimenoj noveli, nema utjehe. Svoju poziciju bludnice izabire sama u trenutku osobnoga suočavanja s iskustvom bezgranične boli. Naime, njezina emotivna bol inicirana neuzvraćenom ljubavi i smrću djeteta postaje uzrokom njezine tjelesne dekonstrukcije, njezina *davanje* svima i svagdje, bez milosti prema sebi i drugima. Ona tako postaje utočištem muške fantazije bez obzira na to pripada li muškarac visokim političkim ili crkvenim redovima. Njezina nagomilana bol prenesena u *prkos, u posljednju stravu pred životom*, pretvara je u *uličnjaču* koja vrlo brzo obolijeva od teške zarazne spolne bolesti. Upravo njezina bolest postaje povodom za pričanje o drugima jer maska bludnice pred osudom javnosti pada otkrivajući njezin osobni emotivni udes. I tada je »u Jaki ostala bolna praznina, ona je o sebi sve izrekla! Još je i ovaj put u životu govorila pred ljudima uzalud, i za nju je sve zauvijek bilo dovršeno. Obračunano, neshvaćeno, gotovo. Puno umora. Pred njenim očima ostalo je još samo brdo čiste, zanosne samoće – zadnja slika života – kamena tišine oko njenog sela – u svetkovini modrine, neba i kadulje«⁵. Takvim javnim istupom, pozivajući se na vlastiti identitet, Jaka najprije razotkriva svoju potpunu neovisnost o okolnostima u kojima se nalazi kao i neovisnost o mišljenju i utjecaju drugih.

Novela *Jaka* kritika je moralnoga cinizma patrijarhalnog sustava, u kojemu su devalvirane gotovo sve vrijednosti. Tomu u prilog Matić-Halle piše: »Njezin prvi, onaj zažvaljeni Marin Čunkej, on je njoj sasjekao utrobu, i srce joj posjekao, i mozak satuknuo, i izvadio dušu. Poslije njega, ništa dobra nije vidjela. Ako jest drolja, drolja je, i nije drugo... ali, još nikada za života nije sastala muškarca, koji bi je ičem drugom naučio. Najpametniji, čak onaj, kojega svi poštuju – najgluplji je, i pred svijetom pošten!«⁶ Hijerarhija takva moralnoga poretka izaziva kod Jake prezir projicirajući njezinu individualnu odgovornost za samu sebe.

U noveli *Žena teške sjene*⁷ Mirjana Matić-Halle uspjela je prikazati osobni rasap muslimanke Vasve, supruge Halil-age koji, nezadovoljan neputenošću (poslije jalovošću) zakonite supruge, dovodi u kuću drugu ženu, Refku, raspojasanu susjedovu kćer. Njihov život utroje pretvorit će se međusobnu patnju u onome trenutku kada ostavljena, ljubomorna Vasva odluči ponovno zavesti svojega supruga. Učinila je to u trenutku kada Refka nije više *zadivljavala snagom kretnje*,

kada je ono oduševljenje *ždrebnice u Refkinu tijelu* nastalo. Refka se pretvorila u ženu *premorenih, širokih gležanja, raskrečenih nogu, ženu koja njiše kolijevku na suncu*, koja je *neuredna i ružna*. Tada Halil-aga ponovno osjeti strast za Vasvom, dok Vasva želi samo njegovu ljubav. Žudnja Halil-age dovodi ovaj ženski lik do novoga oblika individualiziranja. Taj je trenutak ključan u preobrazbi potisnute, tugom preplavljene žene u osvetničku zavodnicu punu strasti, oslobođene ljepote i nezasitne uzbuđenosti.

Tada *žena teške sjene* doživljava svoj emotivni vrhunac. Postupnim oblikovanjem preobrazbe Vasvina lika iz bezlične, nezainteresirane, *blijede* žene u osobu *bez tjeskobe, sa zvjerskom dražesti*, kada ona *prvi puta postaje sigurna u svoje vrijednosti, kada je prvi put – jaka*, Mirjana Matić-Halle uspjela je ukazati na moć ženskoga tijela koje osobnu strast kanalizira razumom. Vasvin se lik narativno kreće osjetljivim rubom od opisa unutrašnje boli izazvane ljubavlju prema Halil-agi, do preoblačenja u svilenu, podatnu zavodnicu. Od onoga trenutka u kojemu ponovno zavodi supruga, Vasva postaje mirna, odbija prosce koji joj dolaze na vrata, pronalazi ispunjenje i razumijevanje za takav oblik braka.

Vjerojatno je za njezinu emotivnu preobrazbu bilo presudno, kako je to zapisao Niklas Luhmann u knjizi *Ljubav kao pasija: o kodiranju intimnosti* (1996), »prebacivanje koda semantike osjećaja, osjećaja koji se prepoznaje, formira i potvrđuje kroz socijalnu potvrdu, u uzvraćenu ljubav«⁸. Samo iz takve pozicije Vasva je mogla prihvatiti inoću Refku i nakon smrti Halil-age nastaviti živjeti uz nju te njegovati njihovu djecu.

Okvir za dulju novelu *Lipa*⁹, iz pozicije pripovjedačice u prvome licu jednine, postavljen je uvodnim opisom slučajnoga susreta dviju žena u vlaku, *kada nastaje specijalna vrsta intimnosti*. Nakon kratkoga upoznavanja, njezina suputnica Marta, žena *bogatoga izraza, neobičnoga glasa, sigurnih i malo bahatnih kretnji staloženom mirnoćom* započet će s prepričavanjem svojih osmodnevnih doživljaja na selu. Posjet dragoj susjedi, maloj Mileni, i njezinoj baki – za koje se brinula prije nego što su odlučile napustiti grad – pretvorio se u posve neobično, neželjeno, neočekivano, ali i neprežaljeno iskustvo.

Naime, Martina intimna razmišljanja sve su više, kako su odmicali dani odmaranja na selu, bila usmjerena k šumaru Miši, susjedu njezinih prijateljica koji sa svojom suprugom dijeli kuću u kojoj svi zajedno stanuju. Njihov odnos, iniciran njegovim prodornim pogledima i njezinom naivnom znatiželjom, prolazi kroz

proces u kojemu se uklanjaju slojevi kože koji pokrivaju njihovu strast, slojevi ljepote prirode i mirisa lipa koji pokrivaju stvarnost bola, a onda kao da u jednom beskonačnom uzmicanju izlaze iz tjelesnoga i uranjaju u unutarnji svijet svakoga od njih.

Kada Marta priznaje sebi samoj količinu akumulirane strasti prema Miši, bježi sa sela, a šumarov strasni krik završava kao snažan ugriz umjesto nježnoga cjelova na njezinoj podlaktici.

Možda je najvažniji aspekt ove novele bezuvjetno odbacivanje svakoga odvajanja realnog i psihoanalitičkog, potvrđivanje realnosti snage i energije strasti koje su izuzetno značajne upravo zato jer se ne mogu vidjeti.

Stalna upletanja opisa prirode, metaforična mirisa i ikonografija seoske idile jesu sredstva koja autorici omogućuju da oblikuje jasnu sliku unutarnjega iskustva žene: »Ona, udišući, osjeti dušu lipa: njen zanos cvata, najraskošniji čas, njeno klonuće i sjetu preobilja... a možda i brige života: savršen cvat, tvrdoću ogoljelog stasa, suhu i raspucalu koru, slomljeno granje, lišće raščerupano, odneseno vjetrom...«¹⁰

U tom smislu, Matić-Halle uzima to unutarnje koje se nudi kroz žensku razinu pripovijedanja kao prostor u kojemu muškarac nalazi utočište kada se povlači iz svoga javnog, obiteljskog života, i otkriva drugo unutarnje stanje satkano od ženskih patnji, tuge, ranjivosti i sumnji u sebe: »Između Marte i šumara te večeri još nije prešao ni pogled. Osjetila je nešto osim ljubakanja: teret ljubakanja i još jedan teret, teži, sudbonosniji: dvije izmučene polovine, muškarca i ženu! Pustog čovjeka i svoje prokletu, sunčano ženstvo. Zajednička traženja, a najviše zajedničkog bijega i tuga, beskrajnih. Utjehu u omami.«¹¹

IV.

Mirjana Matić-Halle uspjela je u novelama razviti specifičnu semantiku ljubavi koja se kreće amplitudom od nježne osjećajnosti, preko strasne boli, gorčine osamljenosti u intimi do bezgranične tuge i mirnoće.

Razvijajući preko ženskih likova specifičan odnos prema vlastitom tijelu, uključujući žensku tjelesnost u proces oblikovanja individualiziranosti lika, Matić-Halle postavlja, dovoljno eksplicitno za razdoblje u kojemu je objavljivala, intiman sadržaj ljudskih odnosa odmaknuvši se pri tome od dominantnih strategija realističkoga objektivizma i socrealističkih poetičkih klišeja.

Tijekom cijeloga diskursa neprekidnim razobličavanjem i uobličavanjem ženskoga subjekta nastoji se univerzalno ovjeriti pojedinačnim, a pojedinačno prebaciti na razinu univerzalnoga. Intima žene zabilježena u tekstu prikazuje moguće transformacije propadljivoga modernoga subjekta.

Ukoliko fragmente ženskoga govora prihvatimo kao prostor ženske privatnosti i intime, onda je Mirjana Matić-Halle upravo kroz raspršenost ženskih glasova opisivala potragu za adekvatnim društvenim priznanjem.

BILJEŠKE

¹ Usp. Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskog romana 1945-2000*, Zagreb 2003, str. 203-205.

² O *Lipi* će neki književni povjesničari govoriti kao o noveli (M. Šicel, D. Detoni-Dujmić) tako da i mi slijedimo njihov žanrovski trag.

³ Hans Mayer, *Autsajderi*, Zagreb 1981.

⁴ Usp. Dunja Detoni-Dujmić, *Ljepša polovica književnosti*, Zagreb 1998, str. 369-384.

⁵ Novela *Jaka* objavljena je 1940. godine. Ovom sam se prigodom koristila izdanjem Mirjana Matić-Halle, *Kruh i zvijezda – novele*, Matica hrvatska, Zagreb 2002, str. 48. Troknjižje iz istoga izdanja urednički i pogovornom bilješkom potpisuje Jelena Hekman. Sjajna oprema knjige u platnu boje trule višnje s medaljonskom fotografijom na koricama iz koje se nazire lik autorice, zlatotisak, crno-bijele fotografije Mirjane Matić-Halle kojima su opremljeni predlist i zalist samo su neki od poticaja na čitanje upravo ovoga izdanja sabranih djela Mirjane Matić-Halle. Riječ je o autorici izrazito sofisticiranoga vizualnog identiteta, koja je u ne baš sretnim izvanjskim vremenima vodila računa o svojoj ženstvenosti, profinjenosti i mladolikom izgledu. Takvu vrhunsku opremu može prirediti i recepcijski upozoriti na lik i zanemareno književno djelo jedne žene samo žena!

⁶ Ibid. pod 73, Matić-Halle, str. 50.

⁷ Novela *Žena teške sjene* objavljena je prvi put u zbirci *Novele iz 1946*. Ovom sam se prigodom koristila Matićinim izdanjem iz 2002. koje sam citirala u fusnoti 73.

⁸ Niklas Luhmann, *Ljubav kao pasija: o kodiranju intimnosti*, Naklada MD, Zagreb 1996, str. 124.

⁹ Prvi put je ova novela objavljena 1957. godine. Koristila sam se izdanjem Mirjana Matić-Halle, »Lipa«, u knjizi *Divlji med – proza, putopisi, drame*, Matica hrvatska, Zagreb 2002, str. 11-143.

O »Lipi« Krešimir Nemeć u knjizi *Povijest hrvatskog romana 1945 -2000*, Školska knjiga, Zagreb 2003. piše u poglavlju »Izvan dominantnih struja« kao o kratkom lirsko-pastoralnom romanu u kojemu je autorica usredotočena na »analizu dubokih veza između prirode i čovjeka, ali i nepremostivih razlika među spolovima«, str. 203-205.

¹⁰ Ibid. pod 77, Matić-Halle, str. 23.

¹¹ Ibid. pod 77, Matić-Halle, str. 105.